

RUBEN BUYS

A detailed oil painting of an elderly man with a long, white beard and mustache, wearing a dark cap. He has a serious, contemplative expression and is looking slightly to the right. The background is dark and indistinct.

Voor mens, volk en vaderland

Leven en werk van

**DIRCK VOLCKERTSZ
COORNHERT**

(1522-1590) – Een biografie

Voor mens, volk en vaderland

Voor Fee
Lief en stoer
Open en sterk

Zoo leert de liefd' de konst om wel te leven,
Dats: niemand quaad, maar alle menschen goed te doen.

Uit: *Lied-boeck*, Lied xl

VOOR MENS, VOLK EN VADERLAND

Leven en werk van Dirck Volckertsz Coornhert
(1522-1590) – *Een biografie*

RUBEN BUYS

Hilversum

Verloren

2022

In de *Bibliotheca Dissidentium Neerlandicorum* [BDN] verschijnen publicaties op het gebied van de geschiedenis van het (religieuze, filosofische en artistieke) non-conformisme van ca. 1350 tot onze tijd. De BDN omvat een reeks tekstedities en een reeks studies over belangrijke non-conformistische auteurs.

De publicaties van de BDN verschijnen bij Uitgeverij Verloren (Hilversum) als uitgaven van de Coornhert Stichting. Voor meer informatie verwijzen wij u graag naar www.coornhertstichting.nl.

Afbeeldingen op het omslag: *voorzijde*, Portret van Dirck Volckertsz Coornhert. Naar Cornelis Cornelisz van Haarlem, olieverf op doek, ca. 1586, Frans Hals Museum; *achterzijde*: Portret van Dirck Volckertsz Coornhert. Gravure naar een ontwerp van Hendrick Goltzius, ca. 1600, Rijksmuseum, Amsterdam.

ISBN 9789464550245

© 2022 Ruben Buys
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak en omslagontwerp: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	9
De zestiende eeuw	9
Mens, volk en vaderland	11
Opbouw en verantwoording	13
Dankwoord	14
1 Luxe lakens en radicale wederdopers	15
Warmoesstraat	16
Lakenhandel	18
Onderwijs en opleiding	20
De rederijkers	23
Wederdopersoproer	24
Grand tour	29
Toneel als spiegel?	31
2 Boekenwurm op Batestein	35
Verdachte boeken	38
Spiritualistische teksten	38
Coornhert en het spiritualisme	40
Hekel aan het hofleven?	42
3 Kunst in Haarlem	44
Haarlem: kunst en nijverheid	44
‘bequaem en veerdich’	45
Coornhert en Maarten van Heemskerck	47
Graveur van het ‘welleven’	49
Jacobs ladder	51
Vorming in beeld	54
Gekleurde geschiedenis	54
Slecht geboren?	60
De kunst van het welleven	62
Afsluiting	63

4	Uitgever, vertaler en bestuurder	64
	Klassieke literatuur ‘verduyscht’	65
	‘vuyle bródderyen’: het opschonen van de volkstaal	67
	De wortel van al het kwaad	69
	Volkstalig humanist	70
	Notaris	71
	Stadsbestuur	73
	Afsluiting	74
5	Hagenpreken, Beeldenstorm en Opstand	75
	Filips en de Nederlanden	77
	Willem	79
	Begin van het gedonder	81
	Coornhert en prins Willem	83
	Het <i>Smeekschrift</i> en Brederode	84
	Hagenpreken bij Haarlem	87
	Beeldenstorm	88
	Driemiljoenguldenrekest	90
6	Gevangen, gevlucht, verbannen	92
	Coornhert in paniek	92
	De Bloedraad	93
	Het proces	94
	Gevaarlijke verklaringen	96
	De gevangenis als kraamkamer	97
	‘schadelyke ledighhanghers’: Coornherts <i>Boeventucht</i>	98
	Gevlucht en veroordeeld	102
7	Eerste ballingschap, rehabilitatie en opnieuw gevlucht	104
	De tirannie verdrijven	104
	Geld voor de ‘gemene zaak’	106
	Het Wilhelmus	107
	Coornhert en het Wilhelmus	109
	Inwendige kerk en vergeestelijkt geloof	111
	Rationalisering	113
	Ketterdoden en gewetensdwang	114
	Terug naar Holland... en weer gevlucht	116

8 Gravures in Xanten	119
Adriaan de Weert (ca. 1540-1580/90)	119
Hendrick Goltzius (1558-1613)	122
Actueel toneel	127
Een nieuwe natie	129
Een verloren zaak	130
Pacificatie en terugkeer	133
9 Openbare debatten en nieuwe gewetensdwang in Holland	134
Satisfactie van Haarlem	134
Openbare debatten over kerk en samenleving	135
1578, het eerste debat: Delft en Leiden	137
Beginnende gewetensdrang in Holland	138
De 'onpartijdige' kerk	141
Tweede debat	142
Afsluiting	144
10 Delven naar goud	145
Neeltje	146
Ethiek in Emden	147
Zwerven door Holland	149
Joost Lips	151
<i>De Constantia</i>	152
<i>Politica</i>	155
Schrijven in het licht van de dood	156
11 Volksverlichting, vrij burgerschap en 'de kunst van het wellevēn'.	
Coornherts oeuvre	159
Voor mens, volk en vaderland	161
Geld en macht	176
Taal – verbinding en begrip	179
Korte geschiedenis van de mensheid en de ontaarding van kerk en staat	180
12 Van vonkje tot heidebrand. Remonstranten, radicalen en spinozisten	193
De directe rede	194
Radicaal rationalisme	195
Coornhert	197
Literatuurlijst	199
Persoonsnamenregister	202

Portret van Dirck Volkertsz Coornhert. Gravure naar een ontwerp van Hendrick Goltzius, ca. 1600, Rijksmuseum, Amsterdam.

INLEIDING

In het gedicht *Protest tegen den Slaap* verklaart Coornhert de oorlog aan de slaap. Het enige wat slapen van de dood onderscheidt is ‘adem en droom’. Wie veel slaapt is met andere woorden bezig het ‘leven te verkorten door vrijwillig te sterven’.

Het tekent het karakter van een actief man. Een man met een missie. *Voor mens, volk en vaderland* gaat over deze man en diens missie. Zijn ‘wakkere’ uren heeft Coornhert ingezet om de wereld om hem heen te veranderen en te verbeteren. En niet zonder succes. Is Coornhert tegenwoordig voor velen een onbekende, in de zestiende eeuw was hij een van de meest toonaangevende publieke figuren, die zijn mening op verrassend veel manieren liet horen.

DE ZESTIENDE EEUW

Voor veel Nederlanders is de zestiende eeuw geen onbekend terrein. Decennialang hebben docenten en documentairemakers zich ingespannen om ons iets mee te geven over die periode van opstand tegen ‘de koning van Spanje’.

Waar de zeventiende eeuw tegenwoordig al gauw de bittere bijsmaak heeft van VOC en wereldwijde onderdrukking, lijkt de zestiende nog onverdacht; de eeuw waarin ‘Nederland begon’ – een land vrij van vreemde overheersing en geloofsdwang. Geen Gouden Eeuw over de rug van anderen, maar een eeuw van hoopvol ochtendglorien.

De zestiende eeuw laat zich snel lezen als een spannend jeugdboek. De opstand van een handjevol edellieden in de rillige moerasdelta aan de Noordzee tegen het machtige wereldrijk Spanje. In het noorden de energieke graaf Willem van Oranje-Nassau; ver weg in Zuid-Europa de afstandelijke, geldbeluste koning Filips II. De Nederlandse edelen die bij het aanbieden van het *Smeekschrift* door de Habsburgse machthebbers spottend ‘bedelaars’ (*des gueux*) werden genoemd, maar dat slim tot geuzennaam verhieven. Hertog Alva die met zijn Furie een bloedig spoor door de Nederlanden trok en uiteindelijk in Zeeland ‘zijn bril’ verloor. Kenau Simonsdr

Hasselaer, die met haar Haarlemse vrouwenleger de Spaanse belegeraars weerstond. Het doorsteken van de dijken waardoor de vijand natte voeten kreeg. Leidens Ontzet door de geuzenvloot. De val van Antwerpen, die schitterende koopmansstad met haar duizend torens. De uiteindelijke aftocht van het plunderende Spaanse leger. En het ongehoorde besluit dat voortaan geen koning of vorst meer over dit stukje land zou heersen – het startsein voor Nederland als zelfstandig land, waar de inwoners zichzelf regeren en in vrijheid hun eigen geweten volgen. Een Republiek van Zeven Verenigde Nederlanden. Een dwergenrepubliek die uitgroeide tot een welvarend wereldrijk.

Op zo'n voorstelling van zaken is nogal wat af te dingen. Natuurlijk is de zestiende eeuw niet 'de' eeuw waarin 'Nederland' begon. Al vele eeuwen eerder werd er gebouwd aan dit rare hoekje waterig land, waar Europa in zee lijkt te glijden. En ook lang daarna zou eraan worden gebouwd.

De oorlog tegen het verre Spanje was in werkelijkheid voor een belangrijk deel een burgeroorlog, waarin vaak weinig rekening werd gehouden met burgerlevens en burgerbelangen. In de strijd voor een 'vrij Nederland' was de grens tussen goed en slecht niet scherp te trekken. De geuzen hebben inderdaad een grote rol gespeeld in de bevrijding van Nederlandse steden en gebieden, maar pleegden ook systematisch en georganiseerd gruwelijke misdaden – tegen de Spanjaarden, maar meer nog tegen eigen landgenoten. De Nederlandse adel was een gistvat van belangen; vaak wispelturig, verdeeld en gericht op bot eigen gewin. Ook Willem van Oranje had lang niet altijd nobele motieven en werd vaak gedreven door eigenbelang en een focus op machtsuitbreiding. Andersom werd Filips II in zijn beslissingen juist vaak mede gemotiveerd door oprechte vroomheid en een diep verlangen orde, rust en eenheid in Europa te brengen. En in vrijheid je eigen geweten volgen? Na het vertrek van Spanje en de Inquisitie ging het getouwtrek over religieuze vrijheden en inperkingen gewoon door. Met een zeer reëel risico op een 'nieuwe gewetensdwang' door de gereformeerden.

Tegelijk gebeurde er toch wel iets uitzonderlijks, iets wat nooit eerder was vertoond. De Nederlanders kwamen in opstand tegen een wettige monarch en verklaarden zichzelf onafhankelijk. En veel van die Nederlanders geloofden wel degelijk in godsdienstvrijheid en verlangden naar een samenleving waarin je mocht denken wat je wilde.

De zestiende eeuw biedt dus geen ordelijk verhaal van goed, kwaad en een happy end. Voor veel zestiende-eeuwers was het leven vooral veranderlijk, wisselvallig en verraderlijk. Een chaotische tijd om te leven.

MENS, VOLK EN VADERLAND

Het was Coornherts missie om in die chaos en wisselvalligheid van het leven orde te scheppen. En hij deed dat door als het ware ‘boven de chaos uit te denken’. Want het enige wat ons in deze onzekere wereld rust kan brengen is de zekerheid van het denken. Via ons redelijke verstand kunnen wij namelijk zicht krijgen op de goddelijke orde die achter al die chaos en veranderlijkheid schuilgaat. En zodra we dat zicht hebben, kunnen wij boven de wisselvalligheid van het leven uitstijgen en goed en gelukkig worden. Centraal staat hierbij de rede: het ‘vonkje goddelijk licht’ dat elk mens bezit, ongeacht afkomst, opleiding of sociale status. Coornhert zag het zo als zijn missie om zijn medemens te stichten en te verlichten met een filosofie van redelijk zelfinzicht, actieve zelfontplooiing en radicale maatschappijkritiek.

Dat stichten en verlichten heeft hij in zijn rijke en diverse oeuvre op vele manieren uitgewerkt. Maar in dat oeuvre zijn steeds drie richtpunten te vinden.

MENS

Volgens Coornhert heeft iedereen de plicht zichzelf te ontwikkelen tot onafhankelijk denkend en handelend mens. Dat wij gebukt gaan onder de chaos en veranderlijkheid van het leven is namelijk allereerst het gevolg van een verkeerde focus: wij verwachten ons geluk van dingen waar we helemaal geen invloed op hebben. Dat maakt ons onvrij en kwetsbaar voor de woelige golven van het leven. Wie zijn heil zoekt in macht, geld, genot en andere vergankelijke zaken leeft in een zelfgecreëerde leugen – en zal daarom altijd gedesillusioneerd achterblijven.

Om gelukkig te worden moet je dus loskomen van je lusten en het waanbeeld dat daar blijvende voldoening in is te vinden. Je moet beginnen met nadenken, je verstand gebruiken, zodat je scherp gaat zien wat wél blijvende waarde heeft. En zodra je dat inziet wil je niets anders. Dan doe je automatisch het goede en kan je jezelf bevrijden van alle wereldse beslommeringen. Wij mensen zijn gemaakt om goed en deugdzaam te worden. En omdat een goed en deugdzaam leven past bij dat doel, zal wie goed denkt en leeft vanzelf ook gelukkig worden. Hoe chaotisch en wisselvallig het leven en de omstandigheden ook zijn.

Het is dus de plicht van ieder mens zichzelf met behulp van rede, kennis en inzicht te ontwikkelen om zo los te komen van de wereld en in onafhankelijke vrijheid een leven op te bouwen gericht op deugd en het goede. Coornhert ziet deze geestelijke ontwikkeling naar het goede leven als een kunst: de kunst van het ‘wellevēn’. Deze *wellevenkunst* kan iedereen leren, want elk mens bezit dat ‘goddelijke vonkje’ van de rede.

VOLK

Ontwikkeling en ontplooiing als morele basiswaarde van de mens; het klinkt mooi. Maar in de zestiende eeuw was dat zo vanzelfsprekend nog niet. Kennis en ontplooiing waren voorbehouden aan een kleine groep: de (stads)elite, geestelijken en gestudeerden. Het gewone, ongestudeerde volk werd niet in staat geacht zelfstandig met kennis om te kunnen gaan en goede keuzes in het leven te maken. Coornhert vond dat fundamenteel onjuist. Het tweede richtpunt in Coornherts oeuvre is daarom de toegankelijkheid van kennis en ontwikkeling. Ook de 'gewone man' moest de middelen krijgen om zichzelf te ontwikkelen en zo zelf onderscheid te kunnen maken tussen goed en kwaad, waarheid en leugen, echtheid en schijn. Niet alleen zouden mensen zo controle krijgen over hun eigen geluk en zaligheid, het zou hen meteen ook wapenen tegen politieke manipulatie, religieuze stemmingmakerij en malafide predikers. Daarvoor moest ook de taal van het volk, het Nederlands, serieus worden genomen; Coornhert schreef daarom al zijn werken in het Nederlands en heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van onze taal als volwassen medium voor kennis en kunst. Vanuit dit richtpunt is Coornherts oeuvre dus te zien als een levenslange poging om, in zijn eigen woorden, het 'volck te onderwysen ende te beteren'; een imposant project van volksverlichting.

VADERLAND

Coornherts visie op mens en ontplooiingsrecht had ook grote maatschappelijke implicaties. Dat is het derde richtpunt in Coornherts oeuvre. Om mens en volk te dienen moest de samenleving op de schop. Vanuit dit perspectief is Coornherts oeuvre te lezen als een poging een samenleving te creëren gebaseerd op vrijheid en gelijkheid van alle burgers. Dat was voor hem ook de belangrijkste reden om zich aan te sluiten bij de Opstand tegen Spanje en Filips II.

Juist in die tijd ontstond er in Nederland iets van een nationaal bewustzijn; het idee dat 'Nederland' een culturele en historische eenheid vormde. In kringen rond Willem van Oranje begon men te spreken van *patria* of vaderland. Coornhert zag hier een unieke mogelijkheid een nieuw land op te bouwen, waar mensen in vrijheid konden leven op de gemeenschappelijke basis van een algemeen, oecumenisch geloof in tolerantie, naastenliefde en vrijheid van geweten. Want elke vorm van geloofsdwang is zinloos, omdat je een ander nu eenmaal niet kunt dwingen ergens overtuigd van te worden.

Zijn visie impliceerde ook een fundamentele heroriëntatie van maatschappelijke macht. Allereerst dat de vorst, koning of overheid er voor het volk is en niet andersom. Daarnaast dat de kerk geen macht mag hebben over de overheid. De enige taak van de overheid is rust en orde te handhaven voor haar burgers en te allen tijde te voorkomen dat één bepaalde geloofsrichting land en volk gaat domineren.

Aan de vorming van dat nieuwe vaderland heeft Coornhert een buitengewoon grote bijdrage geleverd. Ook al sloegen zijn vrijheidsidealen uiteindelijk grotendeels stuk op gereformeerde onwil en de roerige politieke situatie in de Nederlanden. Coornherts leven bestrijkt ongeveer de gehele zestiende eeuw. En al kennen tegenwoordig maar weinigen zijn naam, in die tijd bevond hij zich in het absolute centrum van het publieke debat; of het nu ging om politiek, kunst, literatuur, filosofie, godsdienst, tolerantie of het doden van mensen met een andere mening – het ketterdoden. Met de beschrijving van Coornherts leven en werk hoopt *Voor mens, volk en vaderland* daarom ook meer zicht te geven op deze cruciale fase in de geschiedenis van ons land.

OPBOUW EN VERANTWOORDING

Dit boek telt twaalf hoofdstukken. De eerste tien gaan over Coornherts leven – van zijn geboorte in de Amsterdamse Warmoesstraat tot zijn dood in het vrijzinnige Gouda. In die hoofdstukken zullen al veel van Coornherts ideeën langskomen: onder meer zijn visie op ethiek, godsdienst(vrijheid) en maatschappij. In hoofdstuk 11 wordt daar meer inhoud aan gegeven aan de hand van teksten en fragmenten uit zijn eigen oeuvre: dialogen, brieven, morele traktaten en grafische kunst. Afsluitend, in hoofdstuk 12, wordt ingegaan op de invloed van Coornherts ‘goddelijke vonkje’ redelijkheid op de zeventiende eeuw, als het rationalistische denken van Descartes opkomt en vervolgens door Spinoza en anderen wordt geradicaliseerd.

Voor mens, volk en vaderland is niet bedoeld voor geleerden en Coornhert-experts. Juist niet. Het is een biografie voor een breed publiek. Dat betekent dat er zo min mogelijk vaktaal wordt gebruikt. Ook zal de lezer weinig voetnoten vinden. Achterin is een literatuurlijst opgenomen, zodat eenvoudig kan worden gezien welke bronnen er zijn gebruikt.

Er zal niet uitputtend worden ingegaan op Coornherts ideeën over bijvoorbeeld de erfzonde en zijn precieze kritiek op de goddelijke predestinatie. Het doel is de lezer een algemeen beeld te geven van Coornherts denken.

Zestiende-eeuws Nederlands is vaak best goed te begrijpen. Ik heb ervoor gekozen citaten onvertaald te laten tenzij ze lastig zijn te volgen; soms heb ik in originele teksten enkel een of twee woorden vertaald, omdat de rest goed te begrijpen is. Zo krijgt de lezer meteen ook een beeld van Coornherts taal en stijl. Overigens is het leeuwendeel van Coornherts originele teksten binnenkort online beschikbaar via de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL).

Coornhert was in zijn tijd een toonaangevend grafisch kunstenaar. Hij was een zeer kundig graveur en heeft de prent- en gravurekunst ook heel bewust gebruikt

om zijn ideeën te verspreiden onder een breed publiek. Vandaar dat in dit boek veel etsen en gravures zijn opgenomen; van hemzelf, maar ook van kunstenaars waarmee hij heeft samengewerkt.

DANKWOORD

In de aanloop naar het Coornhert-jaar 2022 heeft de Coornhert Stichting mij de mogelijkheid geboden een toegankelijke, laagdrempelige publieksbiografie te schrijven. Ik ben er vol enthousiasme ingesprongen. Het gaf me de kans mijn kennis over Coornhert voor een breder publiek toegankelijk te maken en zo iets meer recht te doen aan de belangrijke rol die hij voor ons land heeft gespeeld. Ik ben de Coornhert Stichting erg dankbaar voor de steun die ik tijdens het schrijven en publiceren heb mogen ondervinden. Vooral dr Gerlof Verwey was altijd bereikbaar voor vragen en problemen die tijdens het proces rezen. Ik ben vereerd dat de Stichting dit boek heeft opgenomen in haar serie *Bibliotheca Dissidentium Neerlandicorum*.

Met dr Jaap Gruppelaar heb ik in de beginfase een paar keer in het mooie Deventer kunnen spreken over wat we van Coornherts leven weten en wat overgelaten moet worden aan (interessante!) speculatie. Hem dank ik ook voor het beschikbaar stellen van door hem vertaalde teksten, waarvan sommige nog niet verschenen zijn en binnenkort eveneens bij Uitgeverij Verloren worden gepubliceerd. Een apart woord van dank voor Uitgeverij Verloren. Verschillende keren heb ik plezierige en open ‘kerkzaalgesprekken’ gevoerd met Thys VerLoren Thermaat, die mij steeds het vertrouwen gaven dat ik mijn ideeën zou kunnen omzetten in een afgerond boek. Of eigenlijk boeken: want in de komende maanden zullen ook mijn vertaling van Coornherts *Kruidhofjes* en een breed opgezette ‘Reader’ met teksten van Coornhert daar verschijnen. Met haar expertise gaf Patricia Harsevoort, vormgever bij Verloren, me alle vertrouwen dat het ook qua opmaak dik in orde zou komen.

Ten slotte ben ik erg blij met de hulp van speltijger Sigrid van der Hoeven en stijlkonink Jurtko Moerbeek, die mij hebben bijgestaan bij het laatste gladstrijken van de tekst.

dr Ruben Buys
Juli 2022, Amersfoort

LUXE LAKENS EN RADICALE WEDERDOPERS

Toen Coornhert er in 1522 werd geboren was Amsterdam nog lang niet het ‘Ventië van het Noorden’, centrum van een enorm intercontinentaal handelsimperium. Maar al vanaf de middeleeuwen speelde de stad een rol in de verhandeling van zout, haring en graan. Tot halverwege de zestiende eeuw ging het hierbij voornamelijk om de oostvaart: de Oostzee en Duitsland. De handel verliep grotendeels over zee en over de vele binnenwateren die de Lage Landen met het achterland verbonden.

Op oude stadskarten is de innige band met het water goed te zien. Via een systeem van sluizen en waterpoorten konden schepen vanaf het IJ ongehinderd het Damrak binnenvaren. Voordat het Damrak ter hoogte van de Oudebrugsteeg werd gedempt liep het water helemaal door tot de huidige Dam en, met een korte onderbreking ter hoogte van het stadhuis, de Amstel. Aan de ene kant, *Opt Waeter* genaamd, konden de schepen aan de kade aanleggen. Aan de andere kant stonden de pakhuizen van de Warmoesstraat met hun achtergevel pal aan het water, zodat goederen direct konden worden geladen, gelost of opgeslagen.

Dit centrale havengebied werd omklemd door de Oude Kerk aan de oostkant en de Nieuwe Kerk aan de westkant. Alsof de Amsterdammers zich zo wilden verzekeren van goddelijke zegen over hun handelsactiviteiten.

Eromheen was een netwerk van straten, kanalen en grachten ontstaan. Er waren werkplaatsen, voorraadschuren en werven. In het kielzog van de handel bloeiden andere bedrijfstakken op, waaronder een serieuze financiële sector met geldschietters, banken en verzekeringsbedrijven.

Buiten de stadsgrenzen, in die tijd gevormd door het Singel aan de westzijde en de Kloveniersburgwal aan de oostkant, strekte het handelsnetwerk zich verder uit over de lappendeken van polders, dorpen, stadjes en steden in Holland en via allerlei waterwegen nog veel verder de Lage Landen en Europa in. De stadsopzet ademt kortom een op zeehandel en goederenoverslag gerichte functionaliteit.

Iedereen heeft de plicht zichzelf te ontwikkelen tot onafhankelijk denkend mens. Dit kernpunt in het denken van Dirck Volckertsz Coornhert (1522-1590) betekent onder andere dat iedereen toegang moet hebben tot kennis en vorming. Ongeacht afkomst of status. Alleen met goede kennis kun je immers onderscheid maken tussen goed en kwaad, waarheid en leugen, echtheid en schijn. Maar vrije toegang tot kennis en ontwikkeling was in de zestiende eeuw bepaald niet vanzelfsprekend. Bovendien lag het land in puin: de Nederlanden werden verscheurd door oorlog, religieuze vervolging en interne verdeeldheid.

Coornhert wijst een weg uit de chaos: je kunt aan de chaos van het leven ontsnappen door je te richten op de orde van het denken. Met de rede kun je zicht krijgen op jezelf en de wereld, en kun je een goed leven opbouwen: *welleven* noemt hij dat. Coornherts ideeën over deze 'kunst van het welleven' resulteren in een filosofie van eerlijk zelfinzicht, praktische zelfwerkzaamheid en principiële tolerantie ten opzichte van de ander.

Via teksten, toneel, poëzie en beeldende kunst heeft Coornhert grote invloed op de ontwikkeling van zijn vaderland. En ook nu is zijn oproep om altijd kritisch én medemenselijk te blijven relevant.

RUBEN BUYS is filosoof en ideeënhistoricus. Hij publiceert over Nederlandse filosofie in de late middeleeuwen en vroege moderniteit. Zijn *De kunst van het weldenken* won de nationale Praemium Erasmianum Studieprijs en werd in *De Groene Amsterdammer* tot de beste boeken van 2009 gerekend.

COORNHERT
STICHTING

BIBLIOTHECA
DISSIDENTIUM
NEERLANDICORUM

9 789464 550245